

Rozwój szkolnictwa elbląskiego w latach 1945 – 1970

1. Wprowadzenie

Następnym, po rodzinie i grupach rówieśniczych, środowiskiem społecznym dzieci i młodzieży jest szkoła. To właśnie w szkole młodzież zdobywa ciągle nowy, bogatszy zasób wiedzy, rozwija przydatne w życiu umiejętności, zdobywa doświadczenie, uczy się współżycia i współdziałania z innymi. Kształtowanie się społeczności polskiego Elbląga, a w szczególności oświaty rozpoczęło się zaraz po zakończeniu drugiej wojny światowej. Po wyzwoleniu, w 1945 roku, Elbląg był miastem bardzo wyludnionym, ze względu na straty, zarówno wśród ludności niemieckiej jak i polskiej autochtonicznej. W ciągu pierwszych pięciu powojennych lat nastąpił szybki wzrost liczby ludności polskiej, wynikający przede wszystkim z natężenia ruchu migracyjnego. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych zjawisko to osłabło, a na zwiększenie liczby ludności miał wpływ inny czynnik, a mianowicie przyrost naturalny. W latach 1945-1967 liczba dzieci w wieku obowiązku szkolnego wzrosła z 816 do 17,5tys., co spowodowało gwałtowny rozwój szkolnictwa elbląskiego.

2. Pierwsze szkoły i pionierzy elbląskiej oświaty

Bardzo szybko przystąpiono do tworzenia pierwszych polskich szkół. Jak się wkrótce okazało, nie było to wcale takie łatwe, tym bardziej, że w trakcie zaciętych walk miasto zostało niemalże w 65% zniszczone. Pierwszym mianowanym Inspektorem Szkolnym na miasto i powiat Elbląg został Brunon Talaśka, na którego barkach spoczął trud organizowania od podstaw szkolnictwa polskiego. Kazimiera Atamańczuk w swoim opracowaniu bardzo życzliwie wypowiada się na temat pierwszego pioniera elbląskiej oświaty: „*Roztaczał koleżeńską opiekę nad nauczycielami i kierownikami szkół, wspierał ich w wysiłkach organizacyjnych i kierowniczych. Z gospodarską troską zarządził gromadzenie i zabezpieczenie sprzętu szkolnego, jaki pozostał po działaniach wojennych. Zyskał w środowisku szacunek i uznanie.*”¹ Wspierali go przy tym znakomici nauczyciele, późniejsi

---

¹ K. Atamańczuk, *Pionierzy oświaty elbląskiej (1945 – 1995)*, w: *Ocalić od zapomnienia. Półwiecze Elbląga (1945 – 1995) w pamiętnikach, notatkach i materiałach wspomnieniowych ludzi Elbląga*, red. R. Tomczyk, Elbląg 1997.

kierownicy szkół, m.in. Edmund Marczak i Kazimierz Dynia. Do końca listopada 1945r. nauczycieli było już dwudziestu dwóch, a zadawalający stan kadrowy osiągnięto dopiero w roku szkolnym 1962/63. W latach 1945 – 1949 działała na terenie Elbląga Spółdzielnia Księgarska „Kultura”, która zaopatrywała nauczycieli i szkoły w podręczniki, materiały piśmienne i przybory szkolne. Była to jedyna tego rodzaju instytucja w mieście, która pełniła taką rolę, bowiem brak było w owym czasie jakichkolwiek księgarni i sklepów papierniczych. Od roku 1949 funkcję tę pełnił „Dom książki”, a Spółdzielnia uległa likwidacji. Pierwsze szkoły podstawowe umieszczono w starych, poniemieckich, ocalałych z pierwszej połowy XIX wieku budynkach. Były to obiekty murowane, niektóre dość okazałe, ale większość z nich prezentowała się skromnie i uległa znacznym zniszczeniom. Doprowadzenie ich do stanu używalności na potrzeby szkolnictwa wymagało wiele wysiłku. Zarówno nauczyciele jak i młodzież czynnie włączała się w odbudowę i rozwój szkolnictwa polskiego: porządkowano budynki, adaptowano pomieszczenia na izby lekcyjne, naprawiano uszkodzenia. Dzięki wspólnej pracy i zaangażowaniu we wrześniu 1945 roku udało się otworzyć trzy pierwsze szkoły podstawowe, a w październiku Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące. A tak wspomina pierwszy dzień roku szkolnego Janina Rayska: *„3 września 1945 roku na ulice miasta wyszła ze szkoły nr 1 przy ul. Pocztowej kilkudziesięcioosobowa grupka młodzieży. Na czele uformowanego pochodu stanęła mała grupka nauczycieli. Wszystkie dzieci trzymały w rękach papierowe chorągiewki o barwach narodowych.[...] Na drugi dzień do szkoły zgłosiło się około 300 dzieci i drugie tyle rodziców. Codziennie do każdej klasy przybywało około 20 uczniów.”*²

3. Rozwój szkół podstawowych

Uroczysta inauguracja roku szkolnego wywołała zainteresowanie i masowe zapisywanie dzieci do szkół. W krótkim czasie wzrosła liczba uczniów i trzeba było uruchomić kolejne szkoły podstawowe: Szkołę Podstawową nr 2 przy ul. Robotniczej 173 i Szkołę Podstawową nr 3 przy ul. Armii Czerwonej 128. Szkoła Podstawowa nr 2 została otwarta 15 września 1945r. W pierwszym roku nauki uczęszczało do niej ponad dwustu pięćdziesięciu uczniów, a uczyło siedmiu nauczycieli. Placówka ta starała się wpoić uczniom zainteresowanie kulturą i sztuką. Na uwagę zasługuje przede wszystkim działalność koła recytatorskiego, którego uczestnicy odnosili znaczące sukcesy, zajmując czołowe miejsca w licznych konkursach międzyszkolnych. W pierwszym roku funkcjonowania Szkoły Podstawowej nr 3 uczęszczało

---

² Janina Rayska, *Pierwsze dni, w: Zielone wspominając lata – Ze wspomnień pionierów Elbląga i ziemi elbląskiej*, wyd. Elbląskie Towarzystwo Kulturalne, Elbląg 1980.

do niej ok. 300 uczniów, a zajęcia prowadziło ośmiu nauczycieli. Kilka lat później liczba ta prawie się podwoiła. Organizatorem i pierwszym kierownikiem szkoły był Andrzej Sowa. Istotnym problemem w tej szkole jak i w innych placówkach był stan zdrowotny dzieci, które najczęściej niedożywione, chore, wymagały szczególnej opieki, czego ze względu na brak odpowiednich środków finansowych szkoła nie mogła zapewnić. „Trójka” znana była ze swoich sukcesów sportowych, a od początku lat siedemdziesiątych szczególnie w lekkoatletyce. Duża liczba dzieci w wieku szkolnym, trudne warunki pracy wymuszały otwarcie kolejnych szkół. Szkoła Podstawowa nr 4 im. Henryka Sienkiewicza powołana została do życia w 1946r. Pierwszym jej kierownikiem był Kazimierz Jaworski. Istotnym problemem, szczególnie w początkach istnienia szkoły, był brak odpowiedniej kadry. Większość z niej stanowiły osoby młode, bez doświadczenia, stawiające dopiero pierwsze kroki w pracy pedagogicznej. Mimo trudności od czasu otwarcia szkoły znalazły tutaj miejsce do popisu stowarzyszenia i organizacje młodzieżowe. Na szczególną uwagę zasługuje działalność koła PCK, które włączało się we wszystkie społeczne akcje, np. zbiórkę pieniędzy na budowę Centrum Zdrowia Dziecka. Na temat Szkoły Podstawowej nr 5 nie da się wiele powiedzieć, bo brakuje materiałów archiwalnych. Wiadomo jednak, że została otwarta 1 września 1947 roku przy ul. Robotniczej. Gdy do życia powołana została Szkoła podstawowa nr 6 przy ul. Czerniakowskiej w sześciu szkołach podstawowych uczyło się już 3285 uczniów w 87 oddziałach. Dalszy wzrost liczby mieszkańców Elbląga, w tym dzieci w wieku obowiązku szkolnego, powodował wzrost zapotrzebowania na kolejne szkoły. W roku szkolnym 1948/49 otwarto następne dwie placówki: Szkołę podstawową nr 7 i nr 8. Liczba szkół była jednak dalej niewystarczająca – w jednym oddziale uczyło się prawie 50 uczniów. Władze miasta otwierają: Szkołę podstawową nr 9 przy ul. Traugutta 11, Szkołę Podstawową nr 11 przy ul. Pocztowej i Szkołę Podstawową nr 10. Ma ona charakter placówki specjalnej, przeznaczonej dla dzieci opóźnionych w rozwoju umysłowym. Szkołą kierował jej organizator Józef Duszyński, a uczęszczało do niej ponad stu osiemdziesięciu uczniów. Ze względu na zwiększający się napływ powojennych roczników, konieczne było przygotowanie nowych budynków szkolnych. W roku 1954 oddany został do użytku nowo wzniesiony budynek przy ul. 22 Lipca. Zajęła go Szkoła Podstawowa nr 12. Na terenie szkoły działały różne kółka zainteresowań przygotowujących uczniów do udziału w konkursach przedmiotowych. Ich uczestnicy osiągnęli znaczące sukcesy na konkursach wojewódzkich: matematycznym i geograficznym. Uczniowie odnosili także sukcesy sportowe m.in.: zdobyli pierwsze miejsce w drużynowych mistrzostwach Elbląga w łyżwiarstwie szybkim. W ciągu następnych pięciu lat utworzono sześć nowych szkół podstawowych, m.in.: Szkołę

Podstawową nr 13 przy ul. Grottgera, Szkołę Podstawową nr 14 przy ul. Mielczarskiego, Szkołę Podstawową nr 15 przy ul. Modlińskiej. Wszystkie wymienione szkoły zostały wybudowane w ramach tzw. pierwszej pięciolatki. W latach 1961-1967 liczba nowo wybudowanych szkół zwiększyła się o 5 dalszych, z czego trzy (Szkoła Podstawowa nr 19, 23 i 24) to tzw. tysiąclatki, wybudowane dla uczczenia 1000-lecia państwa polskiego.

Rok 1969 zamyka dynamiczny rozwój sieci szkół podstawowych w Elblągu. Przez następne trzynaście lat nie powstały żadne nowe placówki. Podsumowując można stwierdzić, że największy rozwój sieci szkół podstawowych w Elblągu przypadł na lata 1945-1969, a miało to ścisły związek ze wzrastającą liczbą dzieci objętych nauczaniem podstawowym. Kilkakrotnie wzrosła liczba tego typu placówek, z czego ponad połowa mieściła się w nowo wybudowanych obiektach. Mimo gwałtownego rozwoju sieci szkół, wiele placówek przerażało złym stanem technicznym zagrażającym bezpieczeństwu dzieci i nauczycieli i utrudniającym realizację procesu dydaktycznego. Jak wspomina jedna z pierwszych nauczycielek, Helena Marczak, w przekazywanych budynkach szkolnych nie było ławek i tablic, a zabite dyktą okna przepuszczały niewiele światła. Brakowało ogrzewania dlatego dzieci i nauczyciele radzili sobie z tym problemem własnym sposobem: *„Młodzież idąca na lekcje w jednej ręce trzymała teczkę, a w drugiej kubelek węgla albo rurę do piecyka. Starsi uczniowie musieli sami urządzać klasy, aby zajęcia mogły się odbyć.”* Należało równocześnie rozwiązać problem braku pomocy naukowych, zwłaszcza deficyt zeszytów i książek. Radzono sobie z tym sposobem gospodarskim: zeszyty zastępowały karki ze znalezionych poniemieckich kwitariuszy, książki dostarczali nauczyciele bądź uczniowie, wyciągając je z rodzinnych pamiątek. Tablice lekcyjne zastępowały deski pomalowane na czarno, na których zamiast kredą pisano skorupkami z rozbitych naczyń fajansowych.³ W związku z brakiem mieszkań dla pierwszych nauczycieli oraz ogromnymi problemami zaopatrzeniowymi 15.09.1945r. przy ul. M. Kopernika 18/20 powstał Dom Nauczyciela Powiatowego Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w Elblągu, wraz ze stołówką, z której korzystali elbląscy nauczyciele i ich rodziny, oraz świetlicą i hotelem nauczycielskim, na który przeznaczono kilka dużych pokoi w budynku.

4. Rozwój szkół średnich

Wraz z rozwojem sieci szkół podstawowych rozpoczęto uruchamianie polskich szkół średnich: ogólnokształcących i zawodowych, które tworzone wraz z rozwojem miasta,

---

³ Ze wspomnień Heleny Marczak, w: Kazimiera Atamańczuk, *Szkolnictwo elbląskie w latach 1945 – 2000*, w: *Rocznik Elbląski*, red. Piotr Derlukiewicz, Bożena Janikowska, Numer specjalny, Elbląg 2003., str. 185 – 204.

kształciły młodych pracowników do powstających i rozwijających się szybko zakładów przemysłowych i instytucji miejskich. Pierwsza szkoła na poziomie ponadpodstawowym powołana została do życia już 2 października 1945r. W użytkowanie oddano jej budynek przy ul. Armii Czerwonej 128. O ile na początku miała ona charakter czterooddziałowego gimnazjum ogólnokształcącego, zapewniającego absolwentom uzyskanie tylko tzw. małej matury, to od stycznia 1946r. wzbogaciła się o dwie pierwsze klasy liceum i do końca roku szkolnego 1945/46 liczba uczniów wzrosła do ponad dwustu siedemdziesięciu osób. Szkoła ta w latach późniejszych przechodziła różne przeobrażenia i z początkiem lat pięćdziesiątych przekształciła się w liceum, a jej siedzibę przeniesiono do budynku przy ul. Armii Czerwonej 42, gdzie funkcjonowało już jako Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Jagiellończyka.⁴ W dwa lata po utworzeniu pierwszego liceum, czyli 1 września 1947r., otwarto klasę ósmą w Szkole Podstawowej nr 1, która zapoczątkowała istnienie drugiego liceum ogólnokształcącego. W 1951r. pierwszych dziewiętnastu absolwentów opuściło placówkę ze świadectwem maturalnym. W związku z rosnącym wśród młodzieży zainteresowaniem kontynuacją nauki w szkołach średnich, w 1955 roku uruchomiono w budynku Szkoły Podstawowej nr 13 kolejne, trzecie już na terenie miasta Elbląg liceum ogólnokształcące, które ostatecznie mieściło się w nowym budynku przy ul. Powrotnej. Mała liczba liceum wiązała się z nastawieniem władz PRL-u, a mianowicie dążeniu do wykształcenia jak największej liczby młodzieży w kierunkach technicznych, aby zasilić nią szeregi pracowników w rozwijającym się przemyśle. Gwałtowny rozwój przemysłu i zapotrzebowanie na wykwalifikowanych robotników spowodował powstawanie sieci szkół zawodowych. Już w październiku 1945r. Wacław Szablewski otrzymał zadanie zorganizowania Szkoły Przemysłowej przy Państwowej Fabryce Maszyn i Taboru Kolejowego pod nadzorem Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Szkoła ta dała początek obecnemu Zespołowi Szkół Techniczno-Informatycznych przy ul. Rycerskiej. 1 listopada 1946r. Minister Oświaty powołał, w drodze zarządzenia, Państwowe Liceum Mechaniczne, które rozpoczęło swoją działalność w budynku przy ul. Pocztowej 2. Wśród pierwszych szkół zawodowych powołanych do życia przez Ministra Oświaty w 1946r. była Państwowa Szkoła Przysposobienia w Gospodarstwie Rodzinnym i Gimnazjum Krawieckie. Szkoły te stały się początkiem obecnego Zespołu Szkół Gospodarczych.⁵ Bilans szkół zawodowych ciągle wrosłał i w ciągu następnych lat powstały nowe placówki, takie jak: Liceum Torfowe, Szkoła

---

⁴ Kroniki Szkolne II LO w Elblągu

⁵ Anna Korzeniowska, *Rozwój elbląskiego szkolnictwa i edukacji w latach 1945-2005*, w: *Rocznik Elbląski*, red. Piotr Derlukiewicz, Bożena Janikowska, Numer specjalny, Elbląg 2003., str. 205 – 232.

Sztormanów Żeglugi Śródlądowej, Centralna Szkoła Administracji Rolniczej. W roku 1950 utworzono Liceum Pedagogiczne oraz Liceum dla Wychowawczyń Przedszkoli, zaś w 1956 roku otwarta została Szkoła Asystentek Pielęgniarskich PCK. W ciągu kilku lat sieć szkół zawodowych na terenie Elbląga znacznie się rozwinęła, a ich profile były tworzone w związku z rozwijającym się w mieście przemysłem i zapotrzebowaniem na poszczególne zawody. Wśród szkół zawodowych jedna z nich miała profil artystyczny, tzn. szkoła muzyczna. Już 1 stycznia 1949 roku otwarto prywatną Miejską Szkołę Muzyczną im. Fryderyka Chopina. Szkoła dysponowała tylko fortepianem i pianinem, więc nauka odbywała się na tych instrumentach. Istniała również klasa skrzypiec, bo uczniowie przynosili instrumenty z domu. Po pewnym czasie wprowadzono także pion ogólnokształcący. W 1952 roku mury szkoły opuścili pierwsi absolwenci ze świadectwem ukończenia nauki w obu pionach kształcenia. Przez prawie 50 lat po wojnie kształcenie zawodowe było priorytetem w kształceniu młodzieży. W roku 1957/58 w szkołach zawodowych uczyło się ponad 75% młodzieży i liczba ta wciąż rosła.

5. Rozwój szkolnictwa wyższego

Na początku lat 50. pojawił się pomysł utworzenia w Elblągu ośrodków studiów wyższych, jednak dopiero w 1954 roku rozpoczęto realizację tych zamierzeń. W pierwszej fazie, staraniem ówczesnej dyrekcji zakładów „Zamech”, utworzono punkt konsultacyjny dla miejscowych studentów Studium Zaocznego Politechniki Gdańskiej, a także zorganizowano pierwszą grupę stacjonarną Studium Wieczorowego. Zaangażowanie działającego wówczas Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Polskich wspomaganie przez kierownictwo Zamechu, przy znaczącym poparciu władz politycznych i administracyjnych miasta, to czynniki budujące podstawy szkolnictwa wyższego w Elblągu. Pionierem szkolnictwa wyższego w Elblągu był z pewnością mgr inż. Michał Rosnowski, który już w 1950r. rozpoczął prace informacyjne i organizacyjne zmierzające do powołania ośrodka kształcenia wyższego w mieście. Pionierami, którzy rozpoczęli pracę w Punkcie Konsultacyjnym Politechniki Gdańskiej, byli też elblążanie: mgr inż. Stanisław Gerhard, mgr inż. Marian Ożóg, mgr inż. Marian Frajkopf i mgr Titernicki.⁶ W 1961 roku istniejące pod patronatem Politechniki Gdańskiej obie formy kształcenia zostały przejęte przez Wyższą Szkołę Inżynierską z Warszawy, skąd dojeżdżali na zajęcia wykładowcy. Wkrótce WSI zostało przejęte przez Politechnikę Warszawską, a punkt konsultacyjny zlikwidowano. To zmusiło władze „Zamechu” do nawiązania ponownie kontaktów z Politechniką Gdańską, co zaowocowało w 1969 roku utworzeniem, na mocy porozumienia, studiów dla

---

⁶ Henryk Miłoś, *Szkolnictwo wyższe w Elblągu w latach 1954 – 2005*, w: *Rocznik Elbląski*, red. Piotr Derlukiewicz, Bożena Janikowska, Numer specjalny, Elbląg 2003., str. 233 – 258.

pracujących na tak zwanym Zamiejscowym Studium Wieczorowym – Wydziału Budowy Maszyn Politechniki Gdańskiej w Elblągu.

6. Podsumowanie

Polska po II wojnie światowej stanęła przed zadaniem odbudowania wyniszczonej oświaty. Likwidacja przez Niemców szkół wyższych i średnich, zakładów kształcenia nauczycieli, znaczne zubożenie treści i obniżenie poziomu nauczania w szkołach powszechnych spowodowały straty, których nie mogła zrekomensować akcja tajnego nauczania. W ciągu pierwszych pięciu powojennych lat nastąpił szybki wzrost liczby ludności polskiej, czego skutkiem był gwałtowny rozwój szkolnictwa elbląskiego. Bardzo szybko przystąpiono do tworzenia pierwszych polskich placówek. Największy rozwój sieci szkół podstawowych w Elblągu przypadł na lata 1945-1969, a miało to ścisły związek ze wzrastającą liczbą dzieci objętych nauczaniem podstawowym. Wraz z rozwojem sieci szkół podstawowych rozpoczęto uruchamianie polskich szkół średnich, które tworzone wraz z rozwojem miasta, kształciły młodych pracowników do powstających i rozwijających się szybko zakładów przemysłowych i instytucji miejskich. W ciągu kilku lat sieć szkół zawodowych na terenie Elbląga znacznie się rozwinęła, a ich profile były tworzone w związku z rozwijającym się w mieście przemysłem i zapotrzebowaniem na poszczególne zawody. Na początku lat 50-tych możemy także zaobserwować próby utworzenia ośrodków studiów wyższych. W latach 1945 – 1970, dzięki poświęceniu i pracy mieszkańców miasta, zostały utworzone podstawy oświaty elbląskiej, na której opiera się dzisiejszy system kształcenia w Elblągu. Większość placówek nie uległa likwidacji i do dzisiaj umożliwia młodzieży zdobywanie wiedzy, rozwijanie przydatnych w życiu umiejętności, a także uczy współzycia i współdziałania z innymi. Historia rozwoju elbląskiej oświaty uczy nas na pewno jednego : *„Jest tylko jeden sposób nauki - poprzez działanie.*

Bibliografia:

1. K. Atamańczuk, *Pionierzy oświaty elbląskiej (1945 – 1995)*, w: *Ocalić od zapomnienia. Półwiecze Elbląga (1945 – 1995) w pamiętnikach, notatkach i materiałach wspomnieniowych ludzi Elbląga*, red. R. Tomczyk, Elbląg 1997.
2. Janina Rayska, *Pierwsze dni*, w: *Zielone wspominając lata – Ze wspomnień pionierów Elbląga i ziemi elbląskiej*, wyd. Elbląskie Towarzystwo Kulturalne, Elbląg 1980.
3. Kazimiera Atamańczuk, *Szkolnictwo elbląskie w latach 1945 – 2000*, „Rocznik Elbląski”, red. Piotr Derlukiewicz, Bożena Janikowska, Numer specjalny, str. 185 – 204, wyd. Wilk stepowy, Elbląg 2003.

4. Henryk Miłosz, *Szkolnictwo wyższe w Elblągu w latach 1954 – 2005*, „Rocznik Elbląski”, red. Piotr Derlukiewicz, Bożena Janikowska, Numer specjalny, str. 233 – 258, wyd. Wilk stepowy, Elbląg 2003.
5. Anna Korzeniowska – *Rozwój elbląskiego szkolnictwa i edukacji w latach 1945-2005*, „Rocznik Elbląski”, red. Piotr Derlukiewicz, Bożena Janikowska, Numer specjalny, str. 205 – 232, wyd. Wilk stepowy, Elbląg 2003.
6. Kroniki Szkolne II LO w Elblągu
7. Magdalena Dubiella – Polakowska, *Życie społeczne Elbląga w latach 1945 – 2000*, wyd. Elbląska Uczelnia Humanistyczno – Ekonomiczna, Elbląg 2000.
8. Jerzy Domino, Magdalena Dubiella – Polakowska, Ryszard Tomczyk, Wojciech Zawadzki, *Historia Elbląga, Tom V (1945 – 1975), część 2. Społeczeństwo, kultura, wyznania i rozwój przestrzenny*, red. Andrzej Groth, wyd. Marpress, Gdańsk 2005.

Redakcja

Jarosław M. Gruzla